

УДК 331.526

М. М. Жибак,

к. е. н., доцент, ВП НУБ і П України, "Бережанський агротехнічний інститут",

П. М. Кузьмович,

старший викладач ВП НУБ і П України, "Бережанський агротехнічний інститут"

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АПК В ОКРЕМИХ ОБЛАСТЯХ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ

Розглянуто ресурсний потенціал агропромислового комплексу, як категорію, акцентовано на проблемах АПК України та окремих областей Західного регіону, вказані шляхи їх вирішення та напрями удосконалення.

Resource potential of agro industrial complex was considered in this article, furthermore problems of agro industrial complex in Ukraine and in distinct regions were highlighted and ways of their solution were given. Despite courses of agro industrial complex development was included in article.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Розпад та демонтаж адміністративно-командних методів управління, налагодження ринкових відносин, поява різноманітних форм господарювання вимагає докорінної зміни концепції, стратегії і тактики формування і удосконалення ресурсного потенціалу як на рівні агропромислового комплексу держави в цілому, так і в окремих аграрних і агропромислових підприємствах та об'єднаннях.

Ресурсний потенціал АПК взагалі і сільського господарства зокрема включає три агрегованих групи ресурсів, що використовуються в процесі виробництва аграрної продукції та продуктів харчування: 1) природно-біологічні ресурси, куди входять земля, вода, кліматичні та мінерально-сировинні ресурси, рослини і тварини, екологічні фактори; 2) трудові ресурси, або трудовий потенціал, як найважливіша складова частина, з одного боку біологічного, а з іншого — соціального потенціалу, за допомогою якого здійснюється зв'язок між природою і матеріально-технічними ресурсами та відбувається процес виробництва; 3) виробничі фонди, до яких належать основні та оборотні засоби виробництва, фінансові ресурси.

Слід зазначити, що вітчизняна наука має давні традиції і серйозні напрацювання у дослідженнях ресурсного потенціалу АПК. Велика увага їх розвитку, який тісно пов'язаний з

економічною стабільністю держави, приділена в працях вчених економістів-аграрників В. Трегобчука, П. Саблука, В. Бойка, В. Дмитренка, М. Калінчика К. Якуби, М. Снопка, Н. Касянової, Р.М. Онищенко, В.С. Дієсперова, В.В. Юрчишина та багатьох інших.

В умовах об'єктивно зумовленої обмеженості природного і ресурсного потенціалу першочергове значення надається управлінню ресурсами, оптимальному їх розподілу та використанню шляхом концентрації матеріально-технічних засобів у пріоритетних сільськогосподарських галузях, запровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій.

В Україні матеріаломісткість виробленої продукції є надто високою. На одиницю сукупного національного доходу витрачається у 2,5 рази більше енергії та інших ресурсів, ніж у розвинутих країнах світу. У сільському господарстві цей рівень майже втричі вищий [1].

Регіони України різняться за інтенсивністю, ефективністю використання та ресурсовіддачею наявного ресурсного потенціалу, особливо по валовому доходу та прибутку на одиницю земельної площі, рівню рентабельності тощо. Коефіцієнт варіації перевищує 30%.

Західний регіон України характерний своєю особливістю, що заключається в переважанні сільського населення над міським, порівняно високо розвинутим сільським господарством. Окрім того, значна частина території регіону

Таблиця 1. Середні площі ріллі під зерновими культурами в розрахунку на 1 жителя, га

Країна	1950 р.	2000 р.	Прогноз (2050 р.)
Бразилія	0,34	0,11	0,08
Індія	0,28	0,10	0,07
КНР	0,16	0,07	0,06
Пакистан	0,31	0,08	0,05
США	0,41	0,23	0,11
Україна	0,31	0,41	0,30

відноситься до гірського рельєфу, що значно впливає на розвиток сільськогосподарського виробництва. Доцільно зауважити й те, що сучасний стан розвитку аграрних відносин в Західному регіоні, так як і в Україні, характеризується певною невизначеністю та нестабільністю.

З огляду на це виникає потреба у глибокому дослідженні ресурсного потенціалу АПК регіону та перспектив його розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Досліджуючи ресурсний потенціал агропромислового комплексу окремих областей Західного регіону, необхідно, притримуючись певної методологічної схеми, виявити існуючі проблеми, які заважають раціонально залучати наявний ресурсний потенціал в аграрне виробництво та запропонувати своє бачення їх розв'язання, шляхи реалізації запропонованих заходів.

Для досягнення такої мети автором використано загальнонаукові методи дослідження, зокрема аналізу і синтезу, аналогії та формування висновків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

АПК України за обсягом і значною чисельністю використовуваних ресурсів, насамперед земельних, належить до числа найбільш ресурсномістких. Так, у сільськогосподарському обороті нині перебуває 41,65 млн га земельних ресурсів, або майже 69,0% загальної земельної площі держави, з яких на ріллю припадає 32,5 млн га, тобто рівень розораності всієї території становить 54%, сільськогосподарських угідь —

Таблиця 2. Динаміка середньої площі ріллі в га, що припадає на 1 жителя

Область	2003	2004	2005	2006	2007
Тернопільська область	0,58	0,62	0,62	0,63	0,64
Івано-Франківська область	0,31	0,30	0,29	0,28	0,27
Львівська область	0,31	0,31	0,31	0,31	0,31

*складено автором за матеріалами [3,4,5]

майже 78% [2, стат. Щоріч. 2007]. Це один з найвищих показників не лише серед республік колишнього СРСР, а й у всьому світі.

З наведених вище даних можна зробити висновок, що в Україні земельні ресурси максимально за-

лучені для виробництва саме аграрної продукції. Порівняння ж обсягів останньої з площею сільськогосподарських угідь свідчить про надто низький рівень землевіддачі, тобто про продуктивність цих угідь, у т.ч. й ріллі. Чи не найбільші площі орних земель у багатьох країнах світу відводять під зернові культури. За площею ріллі під зернові культури в розрахунку на 1 жителя серед основних країн світу Україна також посідає перше місце (табл. 1, [2]) А це означає, з одного боку, надзвичайно високу земельмісткість вітчизняного зернового виробництва, а з іншого — його низьку ефективність.

Досить високими наведені показники є і для досліджуваних областей. Так, середня площа ріллі в розрахунку на 1 жителя у 2007 році становила для Тернопільської області 0,64 проти 0,58 у 2003 році; для Львівської області цей показник рівний 0,31 і є стабільним протягом ряду років; найнижчий показник середньої площі ріллі, що припадає на 1 жителя для Івано-Франківської області, в 2007 році він рівний 0,27 проти 0,31 у 2003 році (табл. 2). Все це говорить про те, що тенденції, які спостерігаються в цілому у державі, характерні і для окремих областей Західного регіону.

Як видно із приведених в табл. 2 даних, для Тернопільської області характерний найвищий показник середньої площі ріллі, що припадає на 1 жителя. В той час як для двох інших досліджуваних областей цей показник знаходиться майже на рівні прогнозованого (табл.1) і для Івано-Франківської області має тенденцію до зниження, в Тернопільській області показник середньої площі ріллі, що припадає на 1 жителя, вдвічі перевищує прогнозований показник і має тенденцію до зростання. Це говорить про значні земельні ресурси області, придатні для сільського господарства та стабільний розвиток агропромислового виробництва.

Відносно трудових ресурсів слід зазначити, що

в сільському господарстві України кількість зайнятих нині становить приблизно 5 млн осіб, або чверть усього працюючого населення країни. Аграрний трудовий потенціал у нас набагато більший, ніж у США. Хоча останні за площею сільськогосподарських угідь майже в 10 разів, а ріллі — у 5—6 разів переважають Україну. Отже, працездатність вітчизняної аграрної сфери щонайменше на порядок вища, ніж у США.

Аналізуючи тваринницькі галузі та їх вплив на величину й ефективність ресурсного потенціалу сільського господарства, треба зазначити, що за період незалежності України відбулися найсуттєвіші зміни. Порівняно з 1990 р. у 2007 р. виробництво м'яса зменшилося у 2,0 раза, молока — 1,8 раза.

Таким чином, у вітчизняному сільському господарстві сьогодні має місце використання великої кількості виробничих ресурсів, особливо земельних, біологічних і трудових. А по-друге, існує жорсткий дефіцит матеріально-технічних ресурсів, насамперед високопродуктивних сучасних машин і технологій, порід тварин і сортів сільськогосподарських культур. Основна причина цього полягає в тому, що структура аграрного ресурсного потенціалу вкрай незадовільна та недосконала з точки зору сучасних вимог і найновіших досягнень науково-технічного прогресу, а технічний та інтелектуально-професійний рівень окремих складових зазначеного потенціалу надто низький. Крім того, існуючі нині соціально-економічні й земельні відносини та форми господарювання на селі ще не сприяють високоефективному, раціональному та еколого-безпечному використанню всіх виробничих ресурсів, дбайливому ставленню до них, особливо природних.

Одночасно необхідно зазначити, що з точки зору екології, охорони навколишнього середовища та відтворення його найважливіших ресурсів у сільському господарстві сформувались і функціонують еколого-небезпечні, природоруйнівні системи землеробства й тваринництва з біосферо-несумісною технікою та технологією виробництва. В зв'язку з цим надзвичайної актуальності набувають питання екологічної безпеки й чистоти харчових продуктів, оздоровлення навколишнього середовища при веденні сільськогосподарського виробництва.

В сучасних умовах збереження в чистоті навколишнього середовища, всебічна охорона, відтворення та поліпшення якості природних ресурсів, забезпечення на цій основі динамічної екологічної рівноваги в природі і тим самим екологічної безпеки населення є найпріоритетнішим завданням. Необхідно тепер приступити до

вирішення гострих ресурсо-екологічних проблем, за кардинальне оздоровлення навколишнього середовища, інакше будь-які соціально-економічні трансформації завтра можуть виявитися непотрібними. Тому до оцінки всіх видів господарської діяльності людини, функціонування виробничих комплексів і галузей економіки необхідно підходити з точки зору жорстких ресурсо-екологічних критеріїв, вимог й обмежень. Науково обгрунтоване та ефективне управління суспільним виробництвом і соціально-економічним розвитком в першу чергу мають ґрунтуватись на методології еколого-економічного підходу, який передбачає інтегрування методів управління економічним розвитком з методами управління природно-екологічними системами. Тому сьогодні необхідна якісно нова еколого-економічна концепція цілеспрямованого і всебічного збалансованого формування ресурсного потенціалу сільського господарства, насамперед його матеріально-технічної складової частини — вирішальної ланки у розв'язанні продовольчої проблеми. Тобто необхідно перейти від розрізнених напрямів інтенсифікації сільського господарства та нерегульованого процесу нарощування матеріально-технічних засобів виробництва до комплексного і цілеспрямованого формування аграрного ресурсного потенціалу, в першу чергу його матеріально-технічної складової частини на основі збалансування всіх виробничих ресурсів і врахування особливостей функціонування цілісної природно-економічної системи "навколишнє середовище — сільське господарство".

Однак головне завдання полягає в тому, щоб докорінно перебудувати матеріально-технічну базу АПК на основі прискорення темпів науково-технічного прогресу. По суті, необхідно її повністю замінити, виходячи з особливостей нинішніх відносин власності і форм господарювання на селі. Вирішенню цього важкого, але вкрай пріоритетного завдання має бути підпорядкований весь народногосподарський потенціал України, який у зв'язку з структурними зрушеннями повинен значною мірою працювати в майбутньому на агропродовольчу сферу.

Надзвичайно важливою та принциповою проблемою щодо формування та удосконалення аграрного ресурсного потенціалу є питання про структуру сільськогосподарського виробництва, зокрема про оптимізацію та раціоналізацію співвідношення між двома його основними галузями — землеробством і тваринництвом. Це завжди вважалося головною пропорцією в аграрній сфері АПК. Однак протягом останнього десятиріччя більш високими темпами скоро-

чувалося тваринництво, ніж землеробство, незважаючи на те, що Україна все-таки виробляє ще надто мало тваринницької продукції.

Для виробництва тваринницької продукції, яка посідає невелику частку в харчовому раціоні людини, сьогодні використовується близько двох третин посівної площі і майже 8 млн га пасовищ і сінокосів, що загалом становить майже 68% всієї площі сільськогосподарських угідь в Україні. Тоді як для виробництва всіх інших продуктів харчування, які виробляються в сільському господарстві, включаючи й цукор, відводиться лише 35% посівної площі та 32% сільськогосподарських угідь. Це свідчить про надто високу природомісткість, зокрема землемісткість, тваринницької продукції.

Тваринницькі галузі належать до великих забруднювачів навколишнього середовища. Розрахунки вчених-екологів показують, що не менше однієї третини антропогенних надходжень азоту та фосфору до поверхневих водних джерел слід віднести на тваринництво. Відходи тваринництва забруднюють також підземні води, які широко використовуються для питного водозабезпечення населення, нітратами та іншими шкідливими речовинами.

Попит на продукти харчування тваринного походження, безперечно, вимагає інтенсифікації розвитку тваринницьких галузей. А це, як видно із згаданого вище, неминуче приведе до нового загострення екологічних проблем. Тому необхідно змінити концептуальні підходи до розвитку тваринництва і відмовитися від стремління досягти тих рівнів споживання тваринницької продукції, які нині мають США та деякі інші країни. Крім того, треба посилити дію законів про охорону навколишнього середовища, повітря і водойм. Виробництво тваринницької продукції повинно здійснюватися з жорстким дотриманням екологічних критеріїв, вимог, нормативів й обмежень, на принципах сталого та кологобезпечного функціонування.

Невиправданими з екологічної точки зору є невелика частка в Україні площ сільськогосподарських угідь з відносно низькими навантаженнями на природне середовище (сінокоси, пасовища, багаторічні насадження). Крім того, не сприяє збереженню та оздоровленню навколишнього середовища і вкрай низький рівень лісистості території України. Надто повільно здійснюються заходи по формуванню раціональних, екологічно стійких агро-ландшафтів у всіх землеробських регіонах країни шляхом створення нових полезахисних і водоохоронних лісонасаджень, будівництва водойм, протирозійних споруд, формування еколого

зрівноваженої структури угідь тощо.

Найважливішою умовою раціонального використання землі є встановлення ефективних земельних відносин, що характеризуються суспільними відносинами між людьми, пов'язаними з володінням землею, і є складовою всієї системи виробничих відносин кожної історичної епохи.

Таким чином для вирішення назрілих питань щодо удосконалення ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва необхідне розуміння цього вищих владних структур держави. Ми поділяємо думку вчених-аграріїв, що у нових умовах господарювання в компетенції центральних органів управління повинні залишатися тільки вузлові, стратегічні завдання розвитку АПК на довго- та середньострокову перспективу. Разом з тим ми схильні до того, що основний тягар розроблення та впровадження в життя нових перспективних концепцій розвитку АПК повинен лягти на регіональні та обласні органи управління АПК.

Література:

1. Бойко В.І, Касянова Н.Л. Використання ресурсного потенціалу. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 5)/ За ред. П.Т. Саблука та ін. — К.: ІАЕ УААН, 2002. — С. 76—87.
2. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти)/ Відп. Редактор акад. УААН В.М.Трегобчук. — Київ: Ін-т економіки НАН України, 2003. — 259 с.
3. Статистичний щорічник Львівської області за 2007 рік. — Львів, 2008. Головне управління статистики у Львівській області. — 352 с.
4. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2007 рік. Івано-Франківськ, 2008. Головне управління статистики у Івано-Франківській області. — 523 с.
5. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2007 рік. — Тернопіль, 2008. Головне управління статистики у Тернопільській області. — 448 с.
6. Статистичний щорічник України за 2007 рік/ Держкомсат України. — К.: Техніка, 2007. — 372 с.
7. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С., Коваль Я.В, Новоторов О.С., Паламарчук М.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. — К. — 1999. — С. 245.
8. Федоров М.М. Економічні проблеми земельних відносин у сільському господарстві. — К., 1998. — С. 30.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2009 р.